

Piotr Chlebowicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-9553-7665

Działania ISIS wymierzone przeciwko światowemu dziedzictwu kulturowemu

Uwagi wstępne

Zjawisko niszczenia dziedzictwa kulturowego stanowi niestety uniwersalną tendencję, która towarzyszy historii wojen i konfliktów. Jak zauważa Stanisław Nahlik, grabież dziedzictwa kultury stanowiła trwały element strategii prowadzenia wojen, który był sankcjonowany poprzez zwyczaje wojenne, w szczególności zaś poprzez praktykę zawłaszczania łupów wojennych¹. Praktyka, o której mowa była stosowana przez Europejczyków, Arabów, Rzymian, listę tą można zapewne wydłużać bez końca. Niszczenie dorobku kulturowego było zatem spotykane w różnych okresach historycznych i rozmaitych regionach geograficznych. Można tutaj wymienić „złupienie Rzymu” (*Sacco di Roma*), działania hiszpańskich konkwistadorów wobec kultur azteckich i inkaskich, wojnę trzydziestoletnią, potop szwedzki w latach 1655–1660, akty barbarzyństwa praktykowane na ogromną skalę przez totalitarne systemy polityczne w XX wieku. Spektakularnym przykładem tych praktyk było w okresie stalinowskim wysadzenie w powietrze moskiewskiego soboru pod wezwaniem Chrystusa Zbawiciela².

W przypadku wojen toczonych pomiędzy państwami europejskimi a Arabami, obie strony konfliktu stosowały przemoc wymierzoną przeciwko symbolom materialnym i religijnym uznawanych za szczególnie cenne. Udokumentowano wiele takich przypadków już podczas wojen z Maurami na Półwyspie Iberyjskim w okresie rekonkwisty. Chrześcijańskie rycerstwo niszczyło muzułmańskie świątynie, Arabowie z kolei grabili i profanowali chrześcijańskie kościoły. Jak podkreśla Wiesław Pływaczewski „Fakty te je-

¹ Zob. S. Nahlik, *Grabież dzieł sztuki. Rodowód zbrodni międzynarodowej*, Ossolineum 1958, s. 9–88.

² Zob. szerzej W. Pływaczewski, *Wandalizm wobec dziedzictwa kulturowego jako przejaw nienawiści o podłożu ideologicznym*, [w:] M. Różański, N. Kasperek (red.), *Ochrona dóbr kultury: Aktualne wyzwania*, Łódź 2016, s. 5.

dynie potwierdzają znaną prawdę, że każdy bez mała przejaw agresji prowadzi do działań odwetowych, a ich skutkiem – w szczególności dotyczącym dziedzictwa architektonicznego – jest bezpowrotna utrata cennych skarbów kultury”³.

Rozwój prawa międzynarodowego doprowadził stopniowo do wykształcenia w obrębie systemów normatywnych reżimów ochrony dóbr kultury. Odrębnym zagadnieniem jest efektywność tych przepisów. Konflikty wywołane rozpadem Jugosławii w latach 1989–1990 stanowią dobitny przykład nieskuteczności tych uregulowań. Obrazuje to przykład ataków artyleryjskich na Stary Most w Mostarze dokonywanych przez Chorwatów, który stanowił symbol pojednania chrześcijaństwa z islamem.

Na tym tle powstaje pytanie odnoszące się do działań destrukcyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego podejmowanych przez organizacje terrorystyczne, w szczególności zaś przez ugrupowania mieszczące się w nurcie terroryzmu islamskiego. Nie ulega wątpliwości, że jednym z najgroźniejszych reprezentantów tego nurtu jest tzw. Państwo Islamskie – salaficka organizacja terrorystyczna tzw. Państwo Islamskie (*Islamic State, IS*) poprzednio używana nazwa to *Islamic State of Iraq and Sham, ISIS*)⁴, która utworzyła na terenie Iraku i Syrii samozwańczy kalifat. Według jego liderów, ISIS prowadzi wojnę z Zachodem w celu rozwoju i utrzymania tego kalifatu.

Z tego punktu widzenia niszczenie i grabież zasobów światowego dziedzictwa kulturowego przez terrorystów z ISIS stanowiłoby kolejną odsłonę tego samego zjawiska, tyle tylko, że dokonywane przez nowego aktora na scenie międzynarodowej. Warto jednak zauważyć, że akty wandalizmu stosowane przez członków tej organizacji, nie stanowią ekspresyjnych, doraźnych działań o charakterze wandalistycznym. Wpisują się raczej w przemyślaną, długofalową strategię, której założenia tkwią w ideologii tej organizacji. Mimo, iż akty przemocy ukierunkowane wobec dzieł sztuki *sensu largo* były już wcześniej stosowane przez różne islamistyczne, ekstremistyczne ugrupowania, to jednak działania ISIS mogą być postrzegane jako nowa jakość w tym obszarze. Według dostępnych danych ISIS znajduje się obecnie w defensywie, w szczególności zaś prawdopodobnie możliwości sprawowania kontroli nad terytorium wkrótce będą minimalne. Pozwala to na optymistyczne założenie, że proces niszczenia dziedzictwa kulturowego na terenach Iraku i Syrii zostanie w końcu zatrzymany lub przynajmniej w poważnym stopniu ograniczony.

³ W. Plywaczewski, *Grabież oraz niszczenie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego – rozważania na tle zjawiska mowy nienawiści*, „Santander Art and Culture Law Review” 2017, nr 1(3), s. 22–23.

⁴ W artykule będą stosowane obie nazwy.

Ugrupowanie ISIS na tle typologii terroryzmu islamskiego

Klasykne definicje terroryzmu prezentowane w literaturze przedmiotu koncentrują się najczęściej na celu działań terrorystycznych, który sprowadza się do zastraszenia⁵. Można wskazać propozycję definicyjną sformułowaną przez Mariana Flemminga. Według niego terroryzm to „umyślne działanie stanowiące naruszenie prawa karnego i zmierzające w drodze aktów przemocy lub zagrożenia tymi aktami do zastraszania organów państwa lub znacznych odłamów społeczeństwa oraz do wymuszenia określonego postępowania”⁶. Należy też rozróżnić pojęcie aktu terrorystycznego od pojęcia terroryzmu. Jak zauważył Krzysztof Indeckci przez akt terrorystyczny należy rozumieć zachowanie się jednostki lub grupy jednostek, przybierające postać przemocy lub groźby jej użycia, podjęte w celu zastraszenia lub terroryzowania innych podmiotów (siania terroru)⁷.

Warto zaznaczyć, iż strategia terroryzmu, niezależnie od ideowego oblicza konkretnego ugrupowania terrorystycznego, przewidywała przeprowadzanie ataków na tzw. miękkie cele. W przypadku ataków na symbole narodowe, które często stanowią fragment dziedzictwa kulturalnego danego państwa lub społeczności, zamiarem sprawców jest „silne uderzenie w tożsamość”, przy czym zaletą takiego celu jest „wykazanie zdolności do uderzenia w obiekty, które cieszą się największym społecznym sentymentem – wokół, których koncentruje się tożsamość państwa”⁸.

Ekspertki wyróżniają różne fazy rozwojowe terroryzmu a także różne modele tego zjawiska. Na przykład David Rapoport opisał model czterech fal terroryzmu: terroryzm anarchistyczny 1880–1920, terroryzm antykolonialny 1920–1960, terroryzm „Nowej lewicy” 1960–2000, wreszcie terroryzm religijny 1979 do dzisiaj, przy czym ostatnie z wymienionych pojęć jest właściwie tożsame z terroryzmem islamskim⁹.

W tym ujęciu podstawowym rysem ideologii terroryzmu religijnego jest utopijny cel utworzenia światowego kalifatu, który zapewni wprowadzenie rządów szariatatu. Tzw. nowy terroryzm kształtowany w głównej mierze przez ekstremistów islamskich kładzie nacisk na eliminację politycznych przeciw-

⁵ Próby kompleksowego zdefiniowania fenomenu terroryzmu nie zakończyły się dotychczas powodzeniem. Jak zauważył W. Laquer nie istnieje jeden terroryzm. Występuje wiele różnych terroryzmów. Por. W. Laquer, *Reflections on Terrorism*, „Foreign Affairs” 1986, No 1, Vol. 65.

⁶ M. Fleming, *Terroryzm polityczny w międzynarodowym prawodawstwie*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1996, nr 1, s. 3.

⁷ Zob. szerzej K. Indeckci, *Prawo karne wobec terroryzmu i aktu terrorystycznego*, Łódź 1998, s. 51 wraz z przywołaną literaturą.

⁸ K. Liedel, *Zarządzanie informacją w walce z terroryzmem*, Warszawa 2010, s. 21.

⁹ Ibidem, s. 14.

ników¹⁰. Jak stwierdził jeden z przywódców światowego dżihadu „celami są ziemie i interesy państw, które biorą udział w agresji przeciwko Palestynie, Irakowi i Afganistanowi”¹¹. Według ocen formułowanych przez analityków europejskich służb wywiadowczych fundamentaliści spod znaku Al.-Kaidy „nienawidzą szyickiej ezoteryki i mistycyzmu sufich. Ich zdaniem sufi, szyici i politycy islamu to heretycy, których wiara nie ma niczego wspólnego z religią. Ogólnie, nie znoszą nacjonalizmu, socjalizmu, demokracji i muzułmańskich partii politycznych w stylu zachodnim. Ich zdaniem, idealnym środowiskiem dla muzułmanina jest prowadzona przez kalifa *umma*, społeczeństwo wiernie odtwarzające niezrównany sposób i styl życia stworzone przez Proroka”¹².

Zarysowana powyżej ideologia ma uzasadniać wybór i cele ataków dokonywanych przez ekstremistów islamskich. A zatem celem ataków mają być „wszyscy członkowie atakowanych społeczeństw, zgodnie z przekonaniem, że winą jest bycie częścią grzesznego kręgu kulturowo-społecznego (dążenie do powodowania ofiar masowych)”¹³.

Powyżej opisane założenia programowe są w całości realizowane przez ISIS. Jak wspomniano rdzeniem tej ideologii jest salafizm. Charakteryzuje się go jako „nurt religijno-społeczny i polityczny w islamie odwołujący się do pierwszego pokolenia muzułmanów (*as-salaf as-salih* – szlachetni przodkowie. Wywodzi się z przekonania, że tylko bardzo ściśle przestrzeganie ustalonych już dogmatów, przedstawianych jako zasady raz na zawsze ustanowione przez proroka Muhammada w wyniku objawienia, może zwrócić islamowi pozycję pierwszej siły na świecie, utraconej z powodu odejścia od nauki Koranu”¹⁴. Z tego też względu przyjmuje się, że ISIS jest o wiele mocniej zakorzenione w ideologii niż na przykład Al-Kaida. „Państwo Islamskie, znane także jako Państwo Islamskie Iraku i al-Szamu (ISIS), kieruje się wskazaniem odłamu islamu, którego wiara w drogę do Dnia Sądu ma znaczenie dla strategii działania i może pomóc Zachodowi zrozumieć wroga, a także przewidzieć jego zachowania. Dojście do władzy IS nie przypomina triumfu Bractwa Muzułmańskiego w Egipcie (IS uznaje Bractwo za apostatów). Jest to realizacja apokaliptycznej wizji, za którą podążyli David Koresz czy Jim Jones, mając absolutną władzę tylko nad kilkusetosobową grupą, a nie nad 8 milionami ludzi”¹⁵. Strategia i taktyka ISIS jest charakterystycz-

¹⁰ B. Hołyst stwierdza, iż: *W przypadku terroryzmu motywowanego nie tylko politycznie, ale również religijnie doszło do znacznego rozszerzenia definicji wroga, którą obejmuje się nie tylko elity władzy, ale całe cywilizacje. W zamachach grup terrorystycznych o polityczno-religijnie zabarwionej ideologii od kilku lat odnotowuje się wyraźnie wyższe liczby ofiar niż w przypadku grup zorientowanych społeczno-rewolucyjnie lub etniczno-narodowo. Tenże, Terroryzm. Tom 1, Warszawa 2009, s. 722.*

¹¹ Zob. szerzej X. Raufer, *Atlas radykalnego islamu*, Warszawa 2011, s. 33.

¹² *Ibidem*, s. 26.

¹³ K. Liedel, *Zarządzanie informacją...*, op. cit., s. 15.

¹⁴ K. Izak, *Leksykon organizacji i ruchów islamistycznych*, Warszawa 2014, s. 534.

¹⁵ <http://www.fzp.net.pl/spoleczenstwo/czego-naprawde-zada-isis> (data dostępu: 03.03.2018).

na dla tzw. nowego terroryzmu. Akcentuje się stosowanie wszelkich technik i narzędzi, które pozwolą na urzeczywistnienie celów organizacji. Konsekwencją absolutyzmu ideologii wyrastającej z salafizmu jest odrzucenie jakiegokolwiek poczucia tradycyjnie rozumianej moralności, gdyż „słuszność” sprawy nie pozostawia miejsca na jakiegokolwiek wątpliwości¹⁶. Powstaje jednak pytanie czy niebывale okrucieństwo jakim cechują się akty terrorystyczne ISIS można wytłumaczyć jedynie ideologią¹⁷?

Z jednej strony warto w tym miejscu odnotować opinię, iż: „Wszyscy muzułmanie przyznają, że wczesne podboje Mahometa nie były bezkrwawe, a prawa wojenne w Koranie były stanowione na potrzeby czasów, w których panowały przemoc i chaos. Według ocen Haykela, bojownicy IS wracają wiernie do norm wczesnego islamu. Współcześni muzułmanie wolał nie przyznawać się do tego faktu. Niewolnictwo, ukrzyżowanie, ścinanie głowy są wzięte bezpośrednio z tradycji średniowiecznej – mówi Haykel. Żołnierze IS żyją zgodnie z tradycjami średniowiecznymi i „hurtowo” dostosowują je do współczesności”¹⁸.

Z drugiej jednak strony terroryzm można opisywać w kategoriach strategii medialnej, gdyż rozgłos (*publicity*) stanowi istotny czynnik tego właśnie zjawiska¹⁹. Jak zauważył Bruce Hoffman terroryści „planują więc swoje operacje tak, by szokować, robić wrażenie i zastraszać, starając się działać na tyle śmiało i brutalnie, by zwrócić uwagę mediów, a tym samym również opinii publicznej i rządów (...) świadome i planowe zastosowanie przemocy”²⁰. Co więcej przemoc powinna charakteryzować się zdolnością do wywoływania w psychice jednostek określonego efektu psychologicznego (np. zastraszenia)²¹. Z tego punktu widzenia zarówno widowiskowe, wymyślne egzekucje jak również publikowanie przekazów niszczenia obiektów kulturowych, wykopalisk archeologicznych, cennych artefaktów jest kolejnym narzędziem działalności terrorystycznej²².

¹⁶ T. Aleksandrowicz, *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008, s. 36.

¹⁷ *Savagery is part of Isis's ideological DNA. The danger of the group lies in its effort to transform the concept of jihad not through individual fatwas, as al-Qaida does to justify suicide bombing in civilian areas, but through a fully fledged ideology. To do so, Isis uses stories from Islamic history and modern jihadi texts to change the paradigm of how to understand and conduct jihad.* <https://www.theguardian.com/world/2015/feb/08/isis-islamic-state-ideology-sharia-syria-iraq-jordan-pilot> (data dostępu: 03.03.2018).

¹⁸ <http://www.fzp.net.pl/spoleczenstwo/czego-naprawde-zada-isis> (data dostępu: 03.03.2018).

¹⁹ T. Aleksandrowicz, op. cit., s. 27.

²⁰ B. Hoffman, *Oblicza terroryzmu*, Warszawa 1999, s. 174–175.

²¹ K. Indecki, *W sprawie normatywnej definicji normatywnej terroryzmu*, [w:] E.W. Pływaczewski (red.) *Przestępczość zorganizowana. Świadek koronny. Terroryzm w ujęciu praktycznym*, Zakamycze 2005, s. 265.

²² Ponadto publikowanie przekazów ukazujących przemoc symboliczną może stanowić źródło inspiracji. Pokazuje to przykład udaremnionej próby ataku na Luwr. Napastnik zranił maczetą żołnierza francuskiego podczas próby wdarcia się do tego obiektu. W toku przeszukania jego torby ujawniono farby w sprayu. Napastnik chciał zniszczyć dzieła sztuki zgromadzonej w Luwrze, w jego

Wiadomo, że terroryści Państwa Islamskiego w sposób systematyczny i planowy niszczą zabytki zarówno te należące do cywilizacji chrześcijańskiej, jak również meczety sunnickie. Potwierdzeniem tezy o programowym niszczeniu dziedzictwa kulturowego była reakcja Sekretarza generalnego UNESCO Iriny Bokovej na niszczenie zabytków w Mosulu w 2014 r. I. Bokova zażądała natychmiastowego spotkania na szczycie Rady Bezpieczeństwa ONZ, apelując, że „ten atak to znacznie bardziej złożony problem niż tylko niszczenie mienia kultury, to przykład sekciarskiego, brutalnego ekstremizmu konfliktującego Irak”²³.

Nową cechą ISIS było dążenie do opanowania i sprawowania kontroli na terytorium, co w przypadku dotychczasowych ugrupowań terrorystycznych nie było praktykowane. Co więcej na terenach okupowanych ISIS zainstalowało własną administrację, która ściągą podatki, wykonuje funkcje sądownicze itd.²⁴ Kontrola nad terytorium stanowi jeden z atrybutów państwowości. Sieciowe organizacje terrorystyczne odrzucały ten element, gdyż ich siła tkwiła w strukturze luźno połączonych komórek działających na obszarze wielu państw.

Światowe dziedzictwo kulturowe jako przedmiot agresji ISIS

Niszczenie światowego dziedzictwa kulturowego przez ekstremistów islamskich z ISIS było poprzedzone wieloma precedensami. Masowe niszczenie zabytków przy użyciu ciężkiej broni były odnotowywane już podczas wojny w Afganistanie. Wówczas Talibowie użyli artylerii przeciwko obiektom sakralnym. Bezpowrotnie utracono kilkudziesięciometrowe Posagi Buddy z VI w. n. e. w Bamianie (środkowy Afganistan). Należy zgodzić się z poglądem, że: „Konsekwentnie realizowana przez Talibów polityka unicestwiania nieislamskich pomników religijnych, zaliczanych przez UNESCO do zasobów światowego dziedzictwa kulturalnego, stanowiła jednocześnie wyraźny sygnał przyzwolenia na tego rodzaju praktyki dla tworzących się później na terenie Afganistanu i Iraku podziemnych organizacji militarnych, które uznały terror za główne narzędzie swojego działania”²⁵.

mniemaniu, miał to być „symboliczny” atak na Francję. Zob: <http://gosc.pl/doc/4133731.Terroryzm-krok-po-kroku> (data dostępu: 03.03.2018).

²³ <http://rynekisztuka.pl/2015/02/27/terroryzm-kulturalny-panstwa-islamskiego> (dostęp: 03.03.2018).

²⁴ *Bin Laden postrzegal terroryzm jako początek drogi do budowy kalifatu. Nie sądził jednak, że zobaczy kalifat za swojego życia. Jego organizacja działała na zasadzie sieci niezależnych komórek. IS wprost przeciwnie – chce objąć legalne terytorium ze ściągą strukturą rządową – biurokracją podzieloną na władze militarne i świeckie, a terytorium – na prowincje.* <http://www.fzp.net.pl/spoleczenstwo/czego-naprawde-zada-isis> (data dostępu: 03.03.2018).

²⁵ W. Pływaczewski, *Wandalizm wobec dziedzictwa...*, op. cit., s. 59–60.

Zjawisko niszczenia posągów przedstawiające żywe istoty jest często inspirowane przez niektórych duchownych. Na przykład w kwietniu 2006 r. wielki mufti Egiptu Ali Dżumaa wydał fatwę potępiającą rzeźbiarzy i ich dzieła, uznając tym samym, że wszelkie posągi są sprzeczne z islamem. Zdaniem Dżamala al Gittani, egipskiego dziennikarza „zawsze może znaleźć się ktoś, kto wejdzie do świątyni w Karnaku czy Luksorze obładowany dynamitem, żeby wcielić w życie zalecenia fatwy”²⁶.

Jak zauważył Pływaczewski akty agresji o wyraźnie religijnym podłożu stanowią „(...) rodzaj sprzeciwu wobec dzieł sztuki, które współtworzą duchowe dziedzictwo określonej religii, wyznania lub opcji światopoglądowej. Sprawców tych czynów porównać można do zamachowców – terrorystów, którzy bez względu na skutki i konsekwencje swojego postępowania są zdeteminowani w zakresie realizacji wyznaczonego przez ich mocodawców zadania. Należy dodać, że obie formy zamachów w praktyce mogą być skierowane na ten sam cel. Na przykład w Mali doszło w 2012 r. do masowego niszczenia przez skrajnych islamistów obiektów kultury sufickiej. Niektóre z atakowanych obiektów były wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO”²⁷. Jeden z bojowników rebelianckiego ugrupowania „Obrońcy Wiary” skomentował te akty wandalizmu krótko: „*Allahowi się one nie podobają*”²⁸.

Jak zatem widać praktyki Państwa Islamskiego w tym obszarze nie są nowe. Tym co odróżnia wandalizm ideologiczny ISIS od podobnych działań podejmowanych przez Talibów oraz pozostałe ugrupowania ekstremistyczne w różnych częściach świata, to znacznie większe możliwości, które posiada to ugrupowanie, oraz determinacja stanowiąca wypadkową fanatyzmu i strategii finansowania Państwa Islamskiego. Ponieważ organizacja ta w szczytowym okresie swojej ekspansji terytorialnej sprawowała kontrolę nad obszarami, które z historycznego i kulturowego punktu widzenia są niezwykle cenne (Mezopotamia), mogła realizować ekstremistyczne hasła wpisane w jej program.

W przypadku ISIS sztandarowym przykładem są zdarzenia w irackim Mosulu w dniu 26 lutego 2015, gdzie terroryści dopuścili się aktów barbarzyństwa wobec dzieł kultury zgromadzonych w muzeum. Z dostępnych informacji wynika, że wysocy rangą przedstawiciele ISIS przy pomocy takich narzędzi jak młoty pneumatyczne i kowalskie rozbili antyki pochodzące z czasów imperiów akadyjskiego, asyryjskiego i hellenistycznego²⁹.

²⁶ M. Kazimierczyk, *Fanatycy grożą zniszczeniem rzeźb faraonów*, „Gazeta Wyborcza” z 21 kwietnia 2006 r., s. 13.

²⁷ W. Pływaczewski, *Wandalizm wobec dziedzictwa kulturowego...*, op. cit., s. 59.

²⁸ Ashton *wstrząśnięta niszczeniem cennych zabytków Mali* – interia.pl.fakty (data dostępu: 12.08.2013).

²⁹ Przykładem propagandy Państwa Islamskiego w odniesieniu do tych zdarzeń była wypowiedź jednego z terrorystów: „*Bracia Muzułmanie, te zabytki, które stoją za mną, to bożkowie*”

W tym samym dniu terroryści wysadzili w powietrze XII-wieczny meczet Khudr w centrum Mosulu, uzasadniając ten akt tym, iż był to również grobowiec obrazoburczych bożków. Wreszcie w dniu 5 marca 2014 r. terroryści z ISIS wjechali ciężkim sprzętem oraz buldożerami na teren Nimrud, czyli starożytnego miasta Kalchu położonego na wschodnim wybrzeżu Tygrysu. Według katarskiej stacji Al-Jazeera jeden z najcenniejszych zabytków lamassu, czyli posąg przedstawiający zoomorficzną postać skrzydlatego byka o ludzkiej twarzy z charakterystyczną długą brodą został całkowicie zmiażdżony³⁰.

Nielegalny handel dziełami sztuki jako źródło finansowania ISIS

Na problem handlu zabytkami przez terrorystów z ISIS zwracają uwagę już nie tylko eksperci i akademicy, ale również politycy. Obrazuje to komunikat prasowy Komisji Europejskiej z 13.07.2017 r., w którym Frans Timmermans stwierdził, iż: „Pieniądze są paliwem dla organizacji terrorystycznych takich jak Daisz. Podejmujemy działania, aby zlikwidować poszczególne źródła ich finansowania. Do źródeł tych należy handel dziełami kultury, ponieważ terroryści pozyskują środki finansowe z grabieży stanowisk archeologicznych i z nielegalnej sprzedaży zabytkowych przedmiotów. Dzięki naszemu wnioskowi organy celne będą dysponowały właściwymi narzędziami, aby nie dopuszczać takich towarów na rynek UE”³¹.

Paradoksalnie mimo motywacji niszczenia zabytków płynącej z ideowych źródeł, działania ISIS mają także wymiar racjonalny, gdyż handel artefaktami stanowi ważne źródło dochodów tego ugrupowania. Wiadomo bowiem, że „Każda siatka terrorystyczna potrzebuje miliardy dolarów, by organizować rekrutację, utrzymywać obozy szkoleniowe, opłacać zakwaterowanie i wyżywienie, zdobywać broń, wyposażenie i informacje wywiadowcze, fałszować dokumenty, utrzymywać łączność pomiędzy poszczególnymi komórkami (...)”³².

ISIS wzoruje się w tym zakresie na doświadczeniach ekstremistów islamskich, w szczególności zaś Al-Kaidy. Organizacje terrorystyczne uznają

i idole ludzi, którzy od czasów starożytnych wyznają w nich wiarę, zamiast w Allacha. Te tak zwane akadyjskie czy asyryjskie zabytki służyły do składania ofiar bożkom deszczu, rolnictwa, wojny. Ludzie, składając im ofiary, starali się do nich zbliżyć. Prorok Mahomet usunął je z Mekki i zakopał swoimi świętymi dłońmi”. Zob. szerzej <http://rynekisztuka.pl/2015/02/27/terroryzm-kulturalny-panstwa-islamskiego> (data dostępu: 03.03.2018).

³⁰ Ibidem.

³¹ Komunikat prasowy Komisji Europejskiej pt. *Unia bezpieczeństwa: działania wymierzone w nielegalny przywóz dóbr kultury służący finansowaniu terroryzmu*, Bruksela, 13.07.2017 r.

³² L. Villamarin Pulido, *Sieć Al-Kaida*, Warszawa 2008, s. 152.

bowiem rynek dzieł sztuki za atrakcyjny obszar inwestowania³³. Chodzi zatem o pozyskiwanie dzieł sztuki w celu ich późniejszej sprzedaży³⁴. Metody pozyskiwania są różne. Według informacji prasowych „Państwo Islamskie bowiem zachęca mieszkańców do poszukiwań, pobierając jedynie 20-procentowy podatek od znalezisk, ewentualnie 40–50-procentowy – jeśli poszukiwacze używają ciężkiego sprzętu należącego do dżihadystów”³⁵.

Interesujące jest to, że w przypadku tego handlu, terroryści nie dostrzegają przeszkód ideowych lub religijnych, żeby zawierać czarnorynkowe transakcje z nabywcami, którzy zazwyczaj wywodzą się uprzywilejowanych warstw społecznych z USA³⁶ i Europy.

Aranżowanie transakcji na czarnym rynku tworzy ciekawą konfigurację, gdyż handel taki wymaga kooperacji Państwa Islamskiego z międzynarodowymi strukturami przestępczości zorganizowanej. Według relacji włoskiego dziennikarza sieć tych powiązań jest wielowymiarowa. Zdaniem Domenico Quirico: „Bojownicy IS oddają marmurowe rzeźby, wazy i inne cenne dzieła sztuki w zamian za broń. Pochodzi ona, jak twierdzi autor relacji, z Mołdawii i Ukrainy, a sprowadzana jest za pośrednictwem rosyjskiej mafii. Broń sprzedają zaś klany kalabryjskie, a także mafijne gangi z Neapolu należące do camorry. Transport drogą morską organizuje chiński świat przestępczy, dysponujący statkami i kontenerami. Zabytki sprzedawane są potem nielegalnie w Kalabrii”³⁷.

³³ Mohammed Atta, przywódca zamachowców, którzy 11 września 2001 roku dokonali ataków na Amerykę, mógł zdobyć środki na działalność terrorystyczną ze sprzedaży dzieł sztuki zrabowanych w Afganistanie – wynika z informacji niemieckich służb specjalnych. Według hiszpańskiej gazety „El Mundo” Bundeskriminalamt dysponuje wiarygodnym zeznaniem, z którego wynika, że w latach 2000 – 2001 Atta dowiadywał się, gdzie mógłby sprzedać archeologiczne skarby pochodzące z Afganistanu. Mówił, że potrzebuje pieniędzy na kupno samolotu. Terrorysta, studiujący wtedy na Uniwersytecie w Hamburgu, skontaktował się między innymi z profesorem Brigitte G., archeolog z Getyngi. Potwierdziła ona, że rozmawiała z Attą, radziła mu, by skorzystał z pośrednictwa domu aukcyjnego Sotheby’s. Na powiązania al Kaidy z nielegalnym rynkiem dzieł sztuki wskazuje też Giuseppe Proietti z włoskiego Ministerstwa Dziedzictwa Kultury, który badał sprawę rabunku dóbr kultury w Iraku. <http://www.rp.pl/artykul/248627-Rabowali-dziela-sztuki-by-finansowac-terroryzm.html> (data dostępu: 03.03.2018).

³⁴ W. Plywaczewski, *Nielegalny rynek dzieł sztuki z perspektywy instytucji finansowych*, [w:] P. Chlebowicz (red.), *Zagrożenia w sektorze bankowym. Analiza kryminalna zjawisk oraz możliwości przeciwdziałania*, Olsztyn 2013, s. 90.

³⁵ <http://www.rp.pl/Terroryzm/309299789-Dzihadysci-zarabiaja-miliardy-na-dzielach-sztuki.html> (data dostępu: 03.03.2018).

³⁶ Amerykanom proponowano niemal wszystko: od monet i naczyń po kamienne statuetki, rzeźby i biżuterię. Dziennikarze telewizji CBS, którzy prowadzili śledztwo na terenie Turcji, dodali do tej listy „świeżutkie mozaiki” skute ze ścian zabytkowych budowli w syryjskim mieście Apamea (po 100 tys. dolarów) oraz starodruki, które oferowali im „nerwowi Syryjczycy” mieszkający na przedmieściach Stambułu. <http://www.rp.pl/Terroryzm/309299789-Dzihadysci-zarabiaja-miliardy-na-dzielach-sztuki.html> (data dostępu: 03.03.2018).

³⁷ <http://wiadomosci.dziennik.pl/swiat/artykuly/533347,bron-za-zrabowane-dziela-sztuki-wloski-dziennik-ujawnia-jak-mafia-handluje-z-is.html> (data dostępu: 03.03.2018).

Intensyfikacja kontaktów pomiędzy terrorystami z ISIS a członkami zorganizowanych grup przestępczych, w szczególności włoskich grup tworzy nowe wyzwania przed zachodnimi służbami policyjnymi i specjalnymi. Nie ulega wątpliwości, że wspólną bazą tych kontaktów jest wspólny interes ekonomiczny. Według szacunków UNODC czarny rynek dóbr kultury jest warty od 3,4 do 6,3 mld dolarów³⁸.

Próba interpretacji kryminologicznej

Z zaprezentowanych wyżej wywodów wynika, że niszczenie światowego dziedzictwa kulturowego przez tzw. Państwo Islamskie wynika z dwóch przyczyn. Pierwsza z nich to fanatyzm i nietolerancja, która stanowią podłoże aktów destrukcji dokonywanych przez przedstawicieli ISIS. Istnieje mnogość definicji nietolerancji, ale na użytek rozważań z zakresu etiologii kryminalnej warto skorzystać z dorobku polskich uczonych. Na przykład definicja nietolerancji opracowana przez Tadeusza Pilcha, ma charakter opisowy, przedstawia się następująco:

1. Postawa (zachowanie, sąd) wynikające z procesów rozumowych lub pseudorozumowych, umotywowane różnymi czynnikami, o silnym zabarwieniu emocjonalnym.

2. Podmiotem takich zachowań lub przeświadczeń są jednostki, grupy, instytucje lub państwo.

3. Dotyczą innych ludzi, grup, instytucji, ich właściwości, systemów wartości kulturowych lub religijnych; praw ludzi do posiadania odrębności w myśleniu, zachowaniu i wartościach.

4. Cechy i właściwości, przeciwko którym jest skierowana, są w świetle zasad powszechnego uznania uprawnione i w rozumieniu powszechnym nie szkodzą innym.

5. Wyraża się w różnych postaciach agresji, przymusu, eliminowania, ograniczania lub niszczenia³⁹.

Powstaje jednak pytanie czy sposób myślenia terrorystów z ISIS można wyjaśniać za pomocą siatki pojęciowej i aparatu naukowego opracowanego w cywilizacji europejskiej, gdzie uznaje się takie wartości jak prawa człowieka, tolerancję, rządy prawa oraz przede wszystkim rezygnację z agresji jako sposobu osiągnięcia celów. W tym ujęciu nietolerancja jest podstawowym składnikiem doktryny ISIS. Osoby nie podzielające skrajnej wykładni Kora-

³⁸ <http://www.rp.pl/Terroryzm/309299789-Dzihadysci-zarabiaja-miliardy-na-dzielach-sztuki.html> (data dostępu: 03.03.2018).

³⁹ T. Pilch, *Agresja i nietolerancja jako mechanizmy zagrożenia ładu społecznego*, [w:] T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1995, s. 430.

nu są uznawane za wrogów ISIS, co czyni podjęcie dialogu zadaniem praktycznie niewykonalnym.

Z tego punktu widzenia akty wandalizmu dokonywanego na zabytkach spełniają wszelkie kryteria wandalizmu ideologicznego. Ewa Gładkowska zauważa, iż: „Dzieła sztuki w czasie tworzenia państw narodowych przyznano szczególnie status. Nadano mu prawo uniesienia tego, co Georg Dehio określił jako kwintesencję ducha narodu. Niemiecki historyk sztuki podkreślając rolę dzieła sztuki w tworzeniu wspólnoty narodowej, zapewne nieświadomie sprowokował myśl o możliwości pokonania ducha narodu przez zniszczenie jego sztuki, realizowaną wręcz książkowo w działaniach wojennych w trakcie II wojny światowej (...) Wspomniany proceder potwierdza pogląd, że ducha narodu można osłabić pozbawiając go dzieł sztuki”⁴⁰.

Myśl tą można chyba odnieść do terroryzmu kulturowego ISIS. Niszczenie zabytków jest niszczeniem symboli materialnych przeciwnika. A zatem wandalizm jest bronią terroryzmu⁴¹ na równi z egzekucjami i zamachami bombowymi.

Druga przyczyna niszczenia dorobku kulturowego ma charakter taktyczny i wiąże się z wykorzystaniem zabytków jako źródła finansowania działań terrorystycznych. Przypomina to działania Al-Kaidy, która handel narkotykami postrzegała w kategoriach walki ze światem zachodnim. Zdaniem Bin Ladena: „Zachód eksportuje do nas zgniłą kulturę, a my eksportujemy na Zachód narkotyki, czyli coś co powoduje gnicie zachodniego społeczeństwa”⁴². Przewrotność taktyki ISIS polega na tym, że pieniądze uzyskane z handlu antykami, są przeznaczane na potrzeby organizacji, która postrzega ludzi Zachodu jako „krzyżowców”, których należy eliminować w każdy możliwy sposób.

Nie ulega zatem wątpliwości, że akty wandalizmu popełniane na szeroką skalę przez ISIS mają charakter instrumentalny, przy czym cele, które są realizowane mieszczą się zarówno sferze ideologicznej jak i taktycznej.

Wykaz literatury

Aleksandrowicz T., *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008.

Flemming M., *Terroryzm polityczny w międzynarodowym prawodawstwie*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1996, nr 1.

⁴⁰ Zob. szerzej E. Gładkowska, *Dzieła sztuki – miejsce – pamięć*, [w:] W. Pływaczewski, Sz. Buczyński (red.), *Wandalizm wobec dziedzictwa naturalnego i kulturowego*, Olsztyn 2015, s. 77–78.

⁴¹ O taktyce terroryzmu zob. min. B. Hołyst, *Walka z terroryzmem z perspektywy prakseologii*, „Studia Prawnoustrojowe” 2011, nr 13, s. 169 i n.

⁴² L.A. Villamarin Pulido, *Sieć...*, op. cit., s. 155.

- Gładkowska E., *Dzieło sztuki – miejsce – pamięć*, [w:] W. Pływaczewski, Sz. Buczyński (red.), *Wandalizm wobec dziedzictwa naturalnego i kulturowego*, Olsztyn 2015.
- Holyst B., *Terroryzm. Tom 1*, Warszawa 2009.
- Holyst, B., *Walka z terroryzmem z perspektywy prakseologii*, „Studia Prawnoustrojowe” 2011, nr 13.
- Hoffman B., *Oblicza terroryzmu*, Warszawa 1999.
- Indecki K., *Prawo karne wobec terroryzmu i aktu terrorystycznego*, Łódź 1998.
- Indecki K., *W sprawie normatywnej definicji normatywnej terroryzmu*, [w:] E.W. Pływaczewski (red.) *Przestępczość zorganizowana. Świadek koronny. Terroryzm w ujęciu praktycznym*, Zakamycze 2005.
- Izak K., *Leksykon organizacji i ruchów islamistycznych*, Warszawa 2014.
- Kazimierczyk M., *Fanatycy grożą zniszczeniem rzeźb faraonów*, „Gazeta Wyborcza” z 21 kwietnia 2006.
- Komunikat prasowy Komisji Europejskiej pt. *Unia bezpieczeństwa: działania wymierzone w nielegalny przywóz dóbr kultury służący finansowaniu terroryzmu*, Bruksela, 13.07.2017 r.
- Laquer W., *Reflections on Terrorism*, „Foreign Affairs” 1986, No 1, Vol. 65.
- Liedel K., *Zarządzanie informacją w walce z terroryzmem*, Warszawa 2010.
- Nahlik S., *Grabież dzieł sztuki. Rodowód zbrodni międzynarodowej*, Ossolineum 1958.
- Pilch T., *Agresja i nietolerancja jako mechanizmy zagrożenia ładu społecznego*, [w:] T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1995.
- Pływaczewski W., *Grabież oraz niszczenie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego – rozważania na tle zjawiska mowy nienawiści*, „Santander Al. and Culture Law Review” 2017, nr 1(3).
- Pływaczewski W., *Wandalizm wobec dziedzictwa kulturowego jako przejaw nienawiści o podłożu ideologicznym*, [w:] M. Różański, N. Kasperek (red.), *Ochrona dóbr kultury: Aktualne wyzwania*, Łódź 2016.
- Pływaczewski, *Nielegalny rynek dzieł sztuki z perspektywy instytucji finansowych*, [w:] P. Chlebowicz (red.), *Zagrożenia w sektorze bankowym. Analiza kryminalna zjawisk oraz możliwości przeciwdziałania*, Olsztyn 2013.
- Villamarin Pulido L., *Sieć Al-Kaida*, Warszawa 2008.
- Raufur X., *Atlas radykalnego islamu*, Warszawa 2011.

Summary

ISIS activity against world cultural heritage

Key words: islamic terrorism, religious extremist terrorism, ISIS, world cultural heritage, vandalism, terrorism financing.

The article presented the issue of vandalism concerned to the activity so called Islamic State. This group is a salafi jihadist organization. ISIS promotes religious violence and develop strategy to create a new Islamic caliphate. To achieve its goals ISIS use violence against others, including Muslim and people from western world. Destruction of world cultural heritage is a result ideology and tactics. Items taken from archeological sites are traded for weapons.